

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Kos

Ruta, ki me »ogroža«

**Prakse zakrivanja muslimanskih žensk kot predmet diskriminacij
in »grožnje Zahodu«**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Kos

Mentorica: doc. dr. Simona Zavratnik

Ruta, ki me »ogroža«

**Prakse zakrivanja muslimanskih žensk kot predmet diskriminacij
in »grožnje Zahodu«**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Kitajski pregovor pravi »znanje je zaklad, ki venomer spremlja svojega lastnika«, zato bi se želela zahvaliti svoji mentorici doc. dr. Simoni Zavratnik, ki je bila pomemben del v procesu pridobivanja znanja, ki me bo spremljalo celo življenje in pri pridobivanju naziva diplomantke sociologije, ki bo venomer del moje družboslovne identitete.

Posebna zahvala gre tudi moji družini in fantu, ki so mi tekom študija vedno stali ob strani in me znali dvigniti takrat, ko sem to potrebovala.

Ruta, ki me »ogroža«: Prakse zakrivanja muslimanskih žensk kot predmet diskriminacij in »grožnje Zahodu«

Položaj žensk v islamu je vedno aktualen »problem« in najpogostejši vzrok za napade sekularističnih očitkov. Tisto vidno obeležje, ki spodbudi razmišljanja o neenakopravnosti in diskriminaciji do muslimank in v zahodni družbi predstavlja objekt grožnje, je njihov slog oblačenja. Zavedati se moramo, da je obravnavan pojav nehomogena stvar in da različnim praksam pokrivanja ne moremo vnaprej pripisati enotnega in nespremenljivega pomena, saj je fenomen versko in politično pogojen in privzema različne oblike ter se umešča v različne kulturne kontekste. Pokrivanje muslimank je trenutno še bolj pod drobnogledom javnosti, saj množični teroristični napadi in begunska kriza, ki naj bi socialno, kulturno in ekonomsko ogrožali evropsko prebivalstvo, višajo negativno nastrojenost zahodnega prebivalstva zoper muslimane in povzročajo porast antiislamizma oziroma islamofobije med zahodnoevropskim prebivalstvom. Naglavno pokrivalo islamske pripadnice ima pri vsem skupaj ključno vlogo, saj je simbol islama in posledično del politike sejanja strahu ter ključni objekt kulturnega trka. Vstop islama na polje Zahoda lahko konceptualiziramo kot krizni trenutek za Zahodno kulturo, kar spodbuja vzpon neorasizma, ki se od običajnega rasizma razlikuje v tem, da središče polemik ni več rasa, temveč kultura.

Ključne besede: ruta, islam, muslimanke, neorasizem, Vzhod-Zahod.

Headscarf, that »threatens« me: Covering practices of Muslim women as being object to discrimination and »threat to the West«

The social position of women in Islam is when seen through the eyes of western world considered a "problem", which is worthy to be discussed and is generally the most common cause for secularistic complaints. Their dress style is mostly what stimulates thinking about the inequality and discrimination against Muslim women and represents facility of threat in the Western society. We must be aware that we operate with non-homogeneous phenomenon and that different practices of covering can not be attributed to a single pre-and unchangeable meaning, because phenomenon has religious and political conditions and assumes different forms and places in different cultural contexts. Coverage of Muslim women is currently even more in the firing line due to a mass terrorist attacks and the refugee crisis, which are seen as a social, cultural and economic threat to European population. They are also the main cause for raising negative disposition of Western population against Muslims, which is consequently causing an increase in antiislamism or Islamophobia among western European population. Head cover of Muslim woman plays a key role in the arising situation, because it is considered a symbol of Islam and consequently part of a policy which instils terror and is therefore the key object of cultural collision. Invasion of Islam in the West can be conceptualized as a crisis for Western culture. It highly encourages the rise of neo-racism, which differs from ordinary racism in the way that race is not anymore the center of controversy, but it was replaced by the culture.

Keywords: scarf, Islam, Muslim, neo-racism, East-West.

KAZALO

1	Uvod.....	6
2	Izvor in prakse pokrivanja	7
2.1	<i>Oblike pokrivanja</i>	7
2.2	<i>Verski temelji pokrivanja</i>	8
2.3	<i>Tradicionalno vs. sodobno zakrivanje</i>	10
3	Družbena pogojenost fenomena.....	11
3.1	<i>Reprezentacije muslimanske ženske</i>	11
3.2	<i>Ruta kot simbol »grožnje« Zahodu</i>	13
3.2.1	<i>Islamofobija, kulturni trki in neorasizem</i>	13
4	Empirični del.....	15
4.1	<i>Metodologija</i>	15
4.2	<i>Ugotovitve</i>	16
4.3	<i>Diskusija</i>	23
5	Zaključek.....	26
6	Literatura	28
	PRILOGA A.....	31

1 Uvod

Znano je, da napeto ozračje med islamom in Zahodom sega že v zgodovino, kar je potrebno dodatno izpostaviti, pa je to, da obstajajo številni dejavniki, ki ta konflikt ohranjajo, še več, ga iz dneva v dan krepijo. Četudi smo se na vse pretege trudili, da bi se temu izognili, prihajamo v obdobje, ko vprašanje rasizma ponovno prihaja v ospredje družbeno-političnega življenja. Tokrat mesto temnopoltih zasedajo pripadniki islamske religije, kar pomeni, da ni več osrediščena polt individuuma, temveč njegova kultura in način življenja, ki vključuje tudi prakse oblačenja. Naglavna ruta je tisti predmet, ki simbolizira islam, zategadelj ga moramo vzeti pod drobnogled in analizirati, kakšno vlogo ima pri samem odnosu med »Vzhodom in Zahodom« (Pajnik 2015).

Cilj mojega diplomskega dela bo podrobneje pogledati na fenomen zakrivanja muslimank. Predstavila bom načine zakrivanja, pomen le-tega in sam izvor prakse pokrivanja. Vse skupaj bom postavila v družben kontekst, saj je v očeh Zahoda zakritost reprezentator drugačnosti in zaradi tega posledično tudi objekt diskriminacij, grožnje in neorasizma. Pri tem bom v ospredje postavljala vlogo ženske, in sicer me bo zanimalo, kako sama zakritost vpliva na njeno pozicioniranje in reprezentacijo predvsem v Zahodni družbi. Upoštevala bom torej tako družbene, kulturne, spolne in politične dejavnike tega fenomena.

Diplomska naloga obsega tako teoretični, kot tudi praktični del. V teoretičnem delu pojasnujem 'izvor pokritosti', 'oblike zakrivanja', se dotikam vprašanja 'umestitve zakrivanja v Zahodno družbo' ter pri tem upoštevam teorije 'reprezentacije ženske', 'ideologije Zahoda in Vzhoda', 'spolne vloge', 'vprašanje moči', 'družbenih scenarijev', 'hegemonije' in 'novega rasizma'.

Ker je praksa zakrivanja trenutno še toliko bolj na udaru zaradi »begunske krize« in množičnih terorističnih napadov, saj je pokritost žensk simbol islama in osrednja točka kulturnega trka med Zahodom in Vzhodom, sem se na trenutne dogodke in prisotnost muslimanskih žensk begunk odzvala ter z njimi navezala stik in tako izpeljala svoj empirični del raziskave. Izvedla sem osem kvalitativnih intervjujev, šest z begunkami in dva z pripadnicama islamske religije, ki že dalj časa živita v Sloveniji in sta že pridobili slovensko državljanstvo. Štiri intervjuvanke prihajajo iz Iraka, dve iz Kazahstana, zadnji dve intervjuvanki pa prihajata iz Bosne. Pogovori z Iračankami so bili izvedeni v angleškem jeziku, saj intervjuvanke niso razumele slovenskega jezika, preostali štirje pa so potekali v

slovenščini. Vsi intervjuji so bili opravljeni v Ljubljani in njeni bližnji okolici. S pogovori sem skušala ugotoviti, zakaj se intervjuvanke pokrivajo, kako njihovo prakso zakrivanja sprejema Zahod; območje, kjer večina žensk ni zakritih - in ali nameravajo nadaljevati z zakrivanjem tudi zdaj, ko stopajo oziroma so že stopile na večinsko krščanski kulturni prostor. Prav tako sem ugotavljala, ali se podatki pridobljeni v teoretičnem delu, kažejo tudi v praksi. Osrednje raziskovalno vprašanje, ki me je med raziskovanjem vodilo, je bilo: *kakšne so kulturne, družbene in politične zapovedi zakrivanja muslimank in kako je fenomen zakrivanja reprezentiran in sprejet v Zahodni, večinsko krščanski družbi?* Praktični del tako obsega analizo osmih terenskih polstrukturiranih intervjujev. Moj pristop analize je bil induktiven, kar pomeni, da sem sklepala iz posameznega na splošno, kar je tipika kvalitativne metodologije.

2 Izvor in prakse pokrivanja

2.1 Oblike pokrivanja

Ko se lotimo diskurza o zakrivanju muslimanskih žensk, moramo vzeti v obzir, da je samo pokrivanje vezano na različne rute in druga oblačila, kar pomeni, da ne moremo govoriti o homogeni praksi, ki naj bi bila enaka pri vseh pripadnicah muslimanske veroizpovedi. Kljub temu dejstvu pa se v očeh Zahodnjakov velikokrat izkaže ravno ta monoliten, stereotipen in eksotiziran pogled na fenomen zakrivanja, zato je na samem začetku smotrno definirati različne oblike pokrivanja muslimank (Kalčič 2011, 92).

Burka je oblačilo, ki je deležno največ kritike s strani borcev za emancipacijo in enake pravice žensk. Sestoji iz »goste tkanine, ki popolnoma pokriva celotno telo, vključno z obrazom, in dopušča le majhno vidljivost skozi gosto mrežo v predelu oči« (Harcet 2007, 65). Govorimo torej o specifičnem načinu pokrivanja, ki je značilno predvsem za afganistanski prostor in je zelo redko vidno v evropskem predelu. Prav tako je pri nas redek **čador**, ki je značilen za Iran. To je dolg plašč, ki pokriva vse dele telesa razen obraza. Njemu podoben je **kimar**, ki se razlikuje le v dolžini, in sicer je slednji daljši kot prvi (Harcet 2007, 65–68). Če se dotaknemo območja Savdske Arabije, tam najdemo **nikab**, obrazno zakrivalo arabskega izvora, ki spominja na burko, le da so pri nikabu oči vidne (Kalčič 2011, 151).

Nam najbolj blizu je zagotovo naglavno pokrivalo **hidžab**. Le-to je namreč najbolj pogosto med muslimankami, ki bivajo na evropskih tleh. Hidžab je ruta, ki pokriva lase in vrat, obraz pa pušča viden. Obstajata še različici hidžaba, ki se imenujeta **al-amira** in **šajla** in se od tega razlikujeta zgolj v nekaterih majhnih podrobnostih, prav tako pa puščata obraz odkrit (Harcet 2007, 65–68).

Slika 2.1: Načini pokrivanja muslimanskih žensk

Vir: Gma news online (2012).

Oblike pokrivanja muslimank se torej močno razlikujejo glede na prostor bivanja, vsem pa je zagotovo skupno to, da v večini primerov temeljijo na verski osnovi. Nadalje bomo spoznali verske temelje in zapovedi osrednjega fenomena raziskave.

2.2 Verski temelji pokrivanja

»Zakrivanje pripadnic islamske veroizpovedi temelji na primarnih islamskih virih, na Koranu in hadisihu« (Kalčić 2007, 167). Praksa pokrivanja naj bi bila ena temeljnih verskih obvez pripadnic islama, kar je razvidno iz spodaj navedenega odstavka iz Korana (Schimmel 1997).

In recite vernicam, naj hodijo s spuščnim pogledom in naj pazijo na svoje sramne dele. Naj ne dovolijo, da bi se videlo kaj od njihovega okrasja - razen tega, kar je tako ali tako zunaj. Tančice naj imajo čez prsi, svojega okrasja pa naj ne kažejo naokrog! To lahko le svojim možem, očetom, očetom svojih mož, svojim sinovom, sinovom svojih mož, svojim bratom, sinovom svojih bratov, sinovom svojih sester, svojim prijateljicam, svojim služabnicam, moškim, ki ne potrebujejo žensk in otrokom, ki še ne vedo, kje ima ženska sramne dele. Naj ne udarjajo s stopali, da bi se slišal žvenket nakita, ki je pod obleko. Vsi pa se pokesajte pred Alahom, o verniki, in dosegli boste, kar želite (An-Nur, 31).

Ko se obravnava pokrivanje ženskega telesa, se največkrat navaja 31. ajet Korana, ki predpostavlja zadržano vedenje žensk in pokrivanje njihovih intimnih predelov ter skrivanje nakita. Ajet tako dotično ne navaja izraza *hidžab*, ki naj bi bil eden temeljev zakrivanja v sodobnem svetu, se pa pojavi izraz *himar*, ki prav tako predpostavlja, da si ženska zakrije lase in vrat, ne pa tudi obraza. Potemtakem zakrivanje obraza ni navedeno znotraj svetega teksta muslimanov in tako nikab ter burka nista religijsko zapovedana, saj Koran namreč predpisuje pri oblačenju le splošne smernice oblačenja in pokrivanja (Kalčić 2007, 169). Na drugi strani moramo omeniti Hadish, ki je interpretacija Korana s strani Mohamedovih sodobnikov. Le-ta nekoliko natančneje predpisuje pokrivanje celotnega ženskega telesa, a prav tako ne zahteva zakrivanje obraza, dlani in stopal, poudarja pa, da mora biti obleka dolga in neprosojna. Znano je tudi to dejstvo, da predpostavlja, da ženska ne sme imeti zakritega obraza med molitvijo in na romanju v Meko, kar pa velikokrat služi kot argument proti praksam zakrivanja celotnega obraza.

Oblačenje oz. oblika zakrivanja se spreminja s starostjo posameznic in je odvisno od družbe v katero je umeščena, pri čemer je ključna tradicionalnost družine. Pokrivanje je tako ponekod bolj izrazito, drugje manj. Ženske v islamu, naj bi se začele zakrivati ob njihovi prvi menstruaciji, kasneje pa se način zakrivanja razlikuje med poročenimi in neporočenimi ženskami. Iz etnografskih podatkov iz Bosne je razvidno, da poročene ženske nosijo rute bolj pogosto in da naj bi bile te večje, medtem ko je nošenje rut pri neporočenih ženskah manj zaznavno. Zakrivanje je pogojeno tudi s krajem, iz katerega izhaja pripadnica islamske vere. Obleka pa je povezana tudi s skladnostjo prostora, v katerem se ženska nahaja. Ženska je zakrita v tistem prostoru, kjer predvideva, da se nahajajo moški, ki niso njeni sorodniki. Zakrivanje pa je pogojeno tudi z urbanim in ruralnim okoljem, predvsem kar se tiče zakritosti obraza. Zakrivanje obraza kot znak urbanosti je povezano tudi z označevanjem višjega družbeno- ekonomskega položaja. Pokrivanje je torej v veliki meri povezano tudi s statusom (Kalčić 2007, 149–167).

Pokrivanje naj bi vsebovalo kulturni kod, ki ga tvorijo:

- nedotakljivost
- zadržanost
- dostojanstvo (Kalčić 2007, 169)

2.3 Tradicionalno vs. sodobno zakrivanje

Zakrivanje se v grobem deli na tradicionalno ter sodobno. Velikokrat tradicionalno zakrivanje enačimo z religijsko osnovo, vendar moramo vedeti, da zakrivanje v preteklosti ni bilo vedno izključno religijsko. V nekdanji Jugoslaviji je veljala *feredža*, kar pomeni tančica, za modni dodatek. Prav tako pa sta pokrivanju botrovala vladajoča politična ideologija in ekonomski status. Na primer na območju današnje Bosne je bilo čutiti močan vpliv Osmanskega imperija. »V 15. stoletju oblačila niso poudarjeno signalizirala različnih verskih pripadnosti, temveč predvsem ekonomsko razslojenost ali ruralno oziroma urbano poreklo« (Kalčič 2007, 150). Zanimivo je dejstvo, da so se pokrivalo tudi kristjanke in judinje. Pri zakrivanju jih je ločevala le barva. Muslimanke so nosile rdečo in zeleno ruto, kristjanke in judinje pa temno modro ali črno. Po propadu osmanskega imperija v 19. stoletju pa je orientarno modo spodrival Zahod. Smernice oblačenja so prihajale predvsem z Dunaja, Budimpešte in tako so prakse zakrivanja začele opuščati predvsem kristjanke in judinje, muslimanke pa so se morale z odkrivanjem soočiti zaradi prisile, in sicer je bil leta 1950 uveljavljen zakon o prepovedi nošenja zara in feredže. S tem zakonom so predpostavljali osvoboditev, izobraževanje in aktivno vključevanje žensk v delovne procese, a ga muslimanske ženske po večini niso dojemale tako. Ta odločitev je razburkala njihovo razpoloženje in ko je konec osemdesetih let potekala revitalizacija islama, so začele svojo nacionalno identiteto še močnejše izražati (Kalčič 2007, 152–154).

Pri sodobnem pokrivanju precejšen del pokritih žensk predstavljajo mlajše ženske s pridobljeno izobrazbo, seveda pri tem ne smemo zanemariti tudi sekularizacije, ki je za seboj potegnila odkrivanje ter različne oblike verskega preporoda. Sodobno zakrivanje temelji na precej širšem verskem znanju kot pa tradicionalne oblike pokrivanja, torej je bolj premišljeno, racionalizirano. Dandanes naj bi bilo zakrivanje neko potrjevanje muslimanske identitete in moralnosti ter zavračanje *zahodnega materializma in potrošništva*. Zakrivanje naj bi pomenilo osvobajanje od uvoženih ter vsiljenih identitet, ki imajo potrošniški ter materialistični pridih (Kalčič 2007, 233–242).

3 Družbena pogojenost fenomena

Načini zakrivanja so si torej med seboj različni in individuumi si zakritost interpretirajo na različne načine, to lepo pojasni Anne Sofie Roald, ki poudarja, da kulturna izkušnja enormno vpliva na razumevanje islamskih virov (Roald 2002, 8), kar pomeni, da je lahko isti vir deležen številnih interpretacij, ki pa so odvisne od splošnega razumevanja islama, izobrazbe, osebnosti ter kulturnega in družbenega okolja individuuma, torej na izbor načina zakrivanja muslimank vpliva več dejavnikov, tako družbeni, politični, individualni in - kot bi rekel Granovetter sama umeščenost v konkreten čas in prostor (Granovetter 1985).

Prakse pokrivanja muslimank so potemtakem fragmentiran pojav, ki se umešča v različne kulturne kontekste. To lepo pojasnjuje *družbeno konstruktivistični pristop*, ki predpostavlja, da pomeni družbenih pojavov niso nespremenljivi in enako značilni za vse pripadnike neke kulture (Frank 2014). Reprezentacije žensk so nenehno ideološko reproducirane v tako kulturni, politični in družbeni sferi (Frank 2014, 8–12). Vse kar se naredi telesu je kulturni in družbeni izum, biološko telo je tako tudi kulturno (Kalčič 2007, 43).

Bistvenega pomena je predvsem to, da obleka določa posameznikov položaj v družbi, družbeni spol in posledično družbene vloge. Ko se otroci učijo spolnih vlog, jim obleka pripomore k temu, da posameznik/ca internalizira kompleksen niz družbenih pričakovanj glede vedenja in spolno opredeljenih družbenih vlog (Hall 1997).

Na tej točki pa je smotno omeniti tudi refleksijo Malcolma Barnarda, ki povezuje zakrivanje muslimanskih žensk s semiotičnim oz. strukturalističnim modelom komuniciranja in komunikacija naj bi bila tista, ki konstituira pripadnike neke skupine. Sporočanje skozi nošenje oblačil je tisto, ki ustvarja pripadnike k določeni skupini (Barnard 2002, 30–32). Obleka, v našem primeru muslimanski način oblačenja, deluje kot komunikacijski kod in na ta način tvori identiteto nosilke in izraža njeno skupinsko, kulturno in družbeno pripadnost islamu (Kalčič 2007, 43). Torej lahko preučujemo »življenje znakov v naročju družbenega življenja«, kakor je že sam Saussure nakazal, da je je kultura neke vrste jezik (Hall 1997, 65).

3.1 Reprezentacije muslimanske ženske

Zakrivanje različnim ljudem pomeni različne stvari, nekaterim pripadnost veri, drugim svobodo, tretjim zatiranje (Brown 2001, 105). Pri obravnavanju fenomena zakrivanja

muslimank je torej smotrno obravnavati *vprašanje spola, podrejenosti in moči* ob katere se velikokrat spotika Zahod v okviru svoje demokratične in enakopravne ideologije. Če se dotaknemo slednjega, lahko izpostavimo, da je pozicioniranje žensk v islamu pogosto obravnavan »problem« in najpogostejši vzrok za napade modernističnih očitkov (Madigan 2011). Refleksije o diskriminaciji in neenakovrednem položaju so največkrat ustvarjene na podlagi sloga oblačenja muslimank. Zakrivanje naj bi jim kratilo svobodo oblačenja in ustvarjalo videz nepomembnosti ter neupoštevanja znotraj družbe v kateri bivajo. A te negativne reprezentacije ženskega položaja, ki so ustvarjene na podlagi zakrivanja, naletijo na buren odziv muslimanskega sveta, ki se »brani« z argumenti, da lahko pokrivanje izven okolja, kjer je to kulturno ukoreninjeno, doprinese številne prednosti, namreč v neislamskih okoljih lahko muslimanski slog oblačenja deluje kot orodje, ki ženskam dovoljuje participacijo v javnem življenju in širši družbi, ne da bi na ta način ogrozila svoje verske identitete in kulturne vrednote prav tako pa pokrivanje predstavlja sredstvo za doseganje njihovih osebnih in družbenih sprememb (Conev in Ilieva 2016). Zahodnjakinjam pa istočasno očitajo sledeče:

- Zahodna ženska je predstavljena kot seksualni objekt, kot prazna lupina, katere edini atribut je njena lepota. Njena osebnost ima tukaj drugoten pomen.
- Obsedenost z videzom vodi v številna obolenja kot je anoreksija.
- Na Zahodu je bilo ustvarjenih 4,2 milijona spletnih strani s pornografsko video vsebino.
- Veliko žensk je zaradi svojega videza posiljenih.
- Oglaševalci izkoriščajo žensko telo, saj naj bi potencialni potrošniki spolni namig nehote povezali z oglaševalskim izdelkom.
- Ženske sebe dojemajo kot objekt, ki ga je potrebno stalno olepševati, vsaka manjša pomanjkljivost naj bi vplivala na njihovo samopodobo (Islam 2016, 21. julij; Madigan 2011).

Vseeno pa se ti očitki na Zahodu ne obdržijo, saj v sekulariziranem svetu prevladujejo drugačne percepcije, ki zavračajo muslimanski oblačilni kod in muslimanske kulturne vrednote (Heeren in Lemu 2003). Gledišče Zahoda lepo pojasni perspektiva lažne zavesti, ki predpostavlja, da kljub temu, da ženske sicer svobodno izberejo/- oz. se odločijo za način oblačenja, obstajajo standardi, katere poskušajo doseči in so konstruirani s strani določene kulture in služijo njihovim interesom. Zato so ženske kulturno »prisiljene« v izbiro načina oblačenja, tako da izpolnjujejo standarde kulture v katero so vpete. Obstajajo torej načini, pri

katerih družba oblikuje ženske skozi hegemoni diskurz (Gagne in McGaughey 2002). Kultura tako nastopi pod okriljem oblasti. Oblastna razmerja so ta, ki muslimankino telo urijo in zaznamujejo skozi razmerja moči. Telo je koristno takrat, ko je podrejeno oblasti in hkrati produktivno, ni pa nujno, da do same podrejenosti prideš z nasiljem (Foucault 2004). Paradoks pa je v tem, da tudi sam Zahod deluje pod vplivom lastne kulturne oblasti in nihče nima, niti ne bi smel imeti te moči, da presoja kateri kod oblačenja je boljši, torej bodisi muslimanski ali nemuslimanski.

3.2 Ruta kot simbol »grožnje« Zahodu

3.2.1 Islamofobija, kulturni trki in neorazizem

Spraševanje o pomenu muslimanske rute je trenutno še toliko bolj aktualno zaradi tako imenovane »begunske krize«, ko se množice muslimanov borijo za svoj prostor na Zahodu in množičnih terorističnih napadov, ki sejejo strah znotraj evropskega prebivalstva. Posledično je zaradi tega zaznati povišano negativno nastrojenost 'tukajšnjega' prebivalstva zoper muslimane (Borell 2015). To stanje lahko povežemo s pojmom *islamofobija* in *antiislamizem*. Islamofobijo se opredeljuje kot strah ali pogled poln predsodkov do islama, muslimanov in do vseh stvari, ki se nanašajo na njih. Islamofobija vsebuje štiri aspekte, in sicer: družbeno izločitev, predsodke, diskriminacijo in nasilje, vsi ti pa so medsebojno povezani in se vzajemno krepijo. Vse to pa ima tudi posledice kot so nepravilnost, izključenost iz trga dela, vpliv na mlajše generacije, nevarnost, ustvarjanje posplošenega mnenja, izgube v ekonomiji, ovire pri sodelovanju, škodovanje mednarodnim odnosom itd. (Conway 1997). Pojem antiislamizem pa že s samo predpono »anti« pove, da gre za sovražni, negativen odnos do islama (Ramberg 2004). Burke, rute in ostala pokrivala, ki jih nosijo muslimanske ženske so del politike sejanja strahu, saj je ruta simbol, konotacija islama, ki pa vse bolj velja za pretečo grožnjo.

Vstop islama na območje Zahoda predstavlja za tamkajšnjo družbo in kulturo krizni trenutek na kar pa se prebivalstvo konfliktno odzove, ker muslimanski način življenja ni njihov naravni svet, kot bi rekel že Foucault (Foucault 2008). Zahod deluje pod svojo kulturno oblastjo in nadzorom le-te in tako še bolj ojača svojo identiteto. Simmel bi to pojasnil s tem, da je musliman »tujec« v očeh prebivalcev Zahoda, je tisti, ki je prišel včeraj in jutri ostane. »Tujec je oseba, ki ima zelo poseben strukturni položaj v skupini, v katero je prišel. Posebnost pa se kaže v tem, da je element skupine; je vključen v skupino, ampak ji ne pripada od

začetka. Je na nek način distanciran od te skupine tako v kulturnem kot psihološkem smislu in hkrati geografsko, prostorsko blizu« (Simmel 1908). Zahod tako deluje pod vplivom lastne ideologije, ki predpostavlja verjetje v družbeno situacijo, ki je privzeta kot naravna, je torej naturalizirana in na ta način »ohranja lastno kulturno oblast po različnih dimenzijah: rasni, spolni, razredni, etnični« (Stankovič 2002, 348). Ideologija izključevanja muslimanov vključuje tri temeljne faze: esencializacijo, ko se izpostavi bit, ki določa zavest pripadnikov superiorne družbene skupine, homogenizacijo, ko esenca postane skupna vsem pripadnikom ene skupine in hierarhizacijo, ki določi mesto diskriminirane skupine na družbeni lestvici.

Ruta je torej na nek način simbol drugačnosti, ki prinese 'upor' dominantne kulture, pri kateri lahko opazimo vzporednice z rasizmom. Rasizem, ki smo ga poznali iz kolonialnega sveta je bil predvsem negativno nastrojen do afroameriške rase, zdaj pa prehajamo v fazo, ko rasizem postaja stvar kulture in mesto Afroameričanov prevzemajo imigranti, predvsem muslimanske veroizpovedi. Tokrat ni težava rasa, temveč drugačna kultura imigrantov (Pajnik 2015). Na Zahodu se ne razvija solidarnost med migranti in domačijskim prebivalstvom, ampak se še viša stopnja etnocentrizma. Posledično pa se ojačajo vezi znotraj sebi homogene skupine, kar vzpodbuja nestrpnost in negotovost do 'druge' migrantske skupine ter konflikt zaradi občutka ogroženosti lastne kulturne identitete in ekonomske blaginje, ki pripelje do socialne distance in številnih kulturnih trkov (Putnam 2007).

V Evropi lahko govorimo, da narašča socialna distanca do pripadnikov islamske vere, kar pa lahko ovira normalno, mirno sobivanje, vse to pa posledično lahko vodi do dejanj, ki so v očitnem nasprotju z minimalnimi etičnimi standardi. S socialno distanco narašča manjša družbena povezanost, na drugi strani pa je integracija same skupine večja in upor zoper »zunanjega sovražnika« prav tako (Kuhar 2010). Smrke in Hafner-Fink opišeta koncept socialne distance in religije tako:

Religije uveljavljajo posebne identitete, skupnostne pripadnosti, ki jih zaznamuje bolj ali manj izrazito prepričanje o posebnosti, kakršna naj bi izvirala iz tega ali onega vira svetosti in/ali nadnaravnosti. Do drugih družbenih skupin lahko s tega izhodišča izražajo večjo ali manjšo družbeno distanco, ki jo tu opredeljujemo kot stopnjo bližine ali sprejemljivosti, ki jo posameznik ali skupina čuti do drug(ačn)ega posameznika ali skupine (Hafner-Fink in Smrke 2008, 287).

Sama napetost med Zahodom in Vzhodom pa ni nekaj novega, saj sega že v zgodovino (Cardini 2003). Z namenom, da bi krščanski Zahod celostno dosegel ideološko in teološko

enotnost, je moral definirati skupnega sovražnika z jasno izpostavljenimi značilnostmi in tako se je razvil anti-mohamedanski odnos. Mohamed je bil za Zahod podoba antikrista, izdajalski čarovnik z žejo po spolnosti in krvi, uničevalec Afrike in vzhodne cerkve, spletkar itd. Sovrašтво med Zahodom in islamom potemtakem ni nov pojav, saj zametki segajo že v daljno preteklost, torej vse od vzpostavitve islama, *Harvey Cox, teolog protestantskega okvira preučuje odnos do novih religij skozi zgodovino in ugotavlja, da je skozi celotno zgodovino veljalo pravilo, da so nove religije vzbujale skepso, nezadovoljstvo, strah, negovanje (Cox 2009)*, in njegovega nadaljnega širjenja proti zahodu, preko islamske prisotnosti na Iberskem polotoku, križarskih vojn, poznejših turških napadov na evropskih tleh, je islam nosil vlogo zunanjega sovražnika Zahoda in tako jačal identiteto Evrope, ki pa se je kasneje še bolj okrepila s kolonizacijo (Mastnak 1998; Ramberg 2004, 38).

4 Empirični del

4.1 Metodologija

Da bi fenomen pokrivanja in njegovo vlogo v kontekstu Zahodne družbe spoznala na dejanskih primerih pokritih muslimank, sem izvedla osem polstrukturiranih intervjujev (Priloga A).

Metoda intervjujev je ena od kvalitativnih metod za zbiranje, analizo in interpretacijo podatkov (Bryman 2008). Pogovor med spraševalcem in respondentom vodi v poglobljeno razumevanje določenega problema ter razjasni in pojasni, kako in zakaj pride do nekega stanja ali mišljenja.

Zaradi svojih poudarkov na poglobljenem poznavanju ter izčiščevanju in izpopolnitvi podob in pojmov je kvalitativno raziskovanje še posebej primerno za nekatere osrednje cilje družboslovnega raziskovanja. Ti zajemajo dajanje besede, interpretacijo zgodovinske ali kulturne pomembnosti in razvijanje teorije ali pa preverjanje teorije (Ragin 2007, 99).

Zbiranje podatkov z intervjuji lahko torej označimo kot konverzacijo z namenom, kar vodi v intencionalen pogovor, pri katerem anketiranec reprezentira 'vodnjak znanja'.

Izbrala sem specifično skupino respondentk, in sicer sem izvajala pogovore z muslimankami, ki se pokrivajo, kar pomeni, da sem ciljno vzorčila. Pri pridobivanju kontaktov mi je pomagalo Notranje ministrstvo - Direktorat za upravne notranje zadeve, migracije in

naturalizacijo, Mirovni inštitut in Islamska skupnost v Republiki Sloveniji. Kar šest intervjuvank od osmih je begunk, dve prihajata iz ruralnega dela Kazahstana, štiri pa iz glavnega mesta Iraka, Bagdada. Preostali dve intervjuvanki sta slovensko državljanstvo že pridobili in sta migrantki iz Bosne, ena prihaja iz Bosanskega Bihaća, druga pa iz Zenice. Respondentke iz Iraka pripadajo višjemu srednjemu sloju, preostale pa so pripadnice nižjega srednjega sloja. Vse intervjuvanke so se opredelile kot pripadnice islamske vere.

Intervjuji so potekali v Ljubljani in njeni okolici. Štirje pogovori so bili izvedeni v angleškem jeziku, štiri pa v slovenskem. Intervjuji so trajali približno pol ure in so bili posneti. Nekatere respondentke so izrazile željo, da se posnet pogovor po prepisu zbriše, zato sem to storila, prav tako pa sem zaradi varovanja podatkov opravila anonimizacijo imen, zato so v nadaljevanju pod citati respondentk navedena izmišljena imena.

4.2 Ugotovitve

Pokrivanje: Izbor pokrivala in izvor pokrivanja intervjuvank

Pri vseh osmih respondentkah njihovi pokritosti botruje pripadnost islamski veri. Intervjuvanke povejo, da se običajno muslimani delijo na šiite in sunite. Prvi naj bi bili radikalni in se posluževali fundamentalističnih praks, med slednje, torej sunite, pa uvrščajo sebe, saj so suniti tisti muslimani, ki delujejo zgolj po pričevanju Korana in po sporočilu preroka Mohameda.

»Mohamedu je naš bog Alah pokazal pekel in nebesa. Če delaš po pričanju Korana potem greš v nebesa, če ne pa v pekel. Potem pa mu je naročil, da to idejo razširi med ljudi in tako je preko Korana to sporočilo prišlo do nas muslimanov. V Koranu tudi piše, kako moramo biti pokrite ženske. Odkrit imamo lahko le obraz in dlani.« (Bahira, 31 let)

Vse intervjuvanke nosijo hidžab, saj menijo, da ta oblika pokritosti najbolj ustreza opisu 31. ajeta v Koranu. Opazila sem, da so imele mlajše respondentke v času intervjujev bolj barvna naglavna pokrivala, kot je na primer svetlo moder in roza hidžab, medtem ko starejše respondentke raje posegajo po črni in rjavi barvi naglavne rute. Nobena od njih ni nosila oblačil vpadljivih barv, saj naj bi jim bilo to prepovedano.

Ko je pogovor nanesel na odločitev za njihovo pokritost, mi vseh osem izprašank pojasni, da jih ni nihče prisilil v prakse pokrivanja. Ena izpostavi, da se na začetku ni želela pokrivati in

je oče tudi ni silil v to, je pa s pokrivanjem pričela kasneje, ko je začutila, da je dovolj zrela, da zna presoditi, kaj si v resnici želi.

»Verjamem v Alaha in to me vodi v pokritost, če bi me v to nekdo silil, bi bilo vse skupaj brezpomensko in brez učinka.« (Safa, 20 let)

»K zakritosti me vodi predvsem notranji duh in misel, da moram delovati v skladu z vero.« (Zumra, 63 let)

»Vsak si piše svojo usodo in verjame v to, kar želi ter odgovarja za lastna dejanja, tako da ne vidim smisla v tem, da bi me nekdo silil, da se pokrivam.« (Bahira, 31 let)

Vseeno pa je smotrno omeniti, da vse tudi navajajo, da poznajo konkretne primere žensk, deklet, ki so v zakritost prisiljene. Navedejo tudi države, kjer so prakse prisile in diskriminacije bolj pogoste.

»To se dogaja v bolj radikalnih družinah, kjer vladajo konservativni režimi, recimo v Savdski Arabiji, kar pa nima nič za opraviti z islamom kot ga zapoveduje Koran.« (Safa, 20 let)

»Recimo burka je del bolj konservativnega režima, koran je kot take ne zapoveduje, tukaj je v ozadju politika in seveda tudi ekstremisti.« (Rasha, 23 let)

»Težava je tam, kjer je to tradicija. Pri nas v Kazahstanu to ni tradicionalno, Turčija, Savdska Arabija tam pa silijo dekleta, ker če se ne pokrivajo je to sramota za celo družino.« (Bahira, 31 let)

Intervjuvanke so izpostavile dejstvo, da se pripadnice islamu običajno pričnejo pokrivati ob prvi menstruaciji, saj takrat postanejo 'ženske' v pravem pomenu besede in hkrati poželenje za moške oči.

»Pokrivati sem se začela ob prvi menstruaciji, veste takrat postane dekle ženska.« (Alaa, 45 let)

Dve respondentki pa sta posebej poudarili, da sta se pričeli pokrivati šele pri dvajsetih, saj je bilo pri njih v Kazahstanu socialno ozračje zelo podobno tistemu v današnji Bosni ali v muslimanskem delu Srbije. Pojasnita, da se imajo tam ljudje za pripadnike islamski religiji, a se ne držijo načel Korana. Torej pijejo alkohol, jedo svinjsko meso, ženske so odkrite. Povesta, da ju sama družina ni spodbujala k pokrivanju in da ju še zdaj prepričuje, naj prenehata s pokrivanjem. Intervjuvanki povesta, da sta šele v zgodnji odrasli dobi prepoznali smisel islama s prebiranjem Korana in se tudi takrat odločili za pokrivanje. Zanimivo je tudi

dejstvo, da sta moža spoznali, ko sta bili odkriti in so se kasneje skupno odločili za strogo pripadnost islamu.

»Prvič sem si nadela hidžab, ko sem bila stara 20. Pri nas to ni bilo v navadi. Ljudje v Kazahstanu se imajo za muslimane, samo se ne držijo tega, kar zapoveduje Koran. Tudi družina te ne uči tega. Moja mamica ni pokrita, niti preostale sestre, razen najstarejše, ki se je tudi sama odločila za pokritost na podlagi prebiranja Korana tako kot jaz.« (Bahira, 31 let)

Intervjuvanke so pojasnile, kako je s prakso pokrivanja v domačem okolju. Povedale so, da so pred svojim možem odkrite. Prav tako pred svojim bratom, sinovi, prijateljicami, takoj ko pa v prostor stopi drug možki pa si morajo nadeti hidžab.

»Doma pred možem sem popolnoma odkrita in tudi pred prijateljicami, takoj ko pa stopim v javni prostor se moram pokriti, saj z odkritostjo postaneš poželenje drugega moškega, kar pa je greh.« (Hadžera, 38 let)

»Vsi govorijo, da sem zakrita in ne vem kaj, kako zakrita, saj imam samo ruto, doma hodim v pajkicah. Enkrat so me vprašali, če se tudi tuširam pokrita, to me je res nasmejalo do solz.« (Bahira, 31 let)

Ko sem jih povprašala, ali bodo svoje hčere silile k pokrivanju, so odgovorile, da nikakor, ker to potem nima nikakršnega smisla. Vse so mnenja, da moraš pripadnost neki religiji čutiti v srcu, saj ruta na glavi sama po sebi ne pomeni ničesar, če nisi pri stvari tudi z mislimi in svojo voljo.

»Svojih hčerkic ne mislim siliti naj se pokrivajo. Seveda jih učim o naši veri, ena hči se tudi že klanja, a če bo izrazila željo, da tega ne želi, je ne bomo silili, ker to nima smisla, če ne čutiš v srcu božje ljubezni, je vse zaman.« (Hadžera, 38 let)

»Hči me že posnema in želi biti podobna meni. Svoje plastične punčke oblači tako, da jim pokriva glavo z rutami, to pomeni, da ji je pokrivanje vseč, ampak vseeno bom odločitev pokrivanja prepustila njej.« (Bahira, 31 let)

Vse respondentke so povedale, da nameravajo s prakso zakrivanja nadaljevati na zahodu, saj bi drugače izdale same sebe. Izpostavila pa bi zelo zanimiv odgovor, ki pravi, da naj bi se muslimanke prenehale pokrivati takrat, ko izgubijo menstruacijo, kar pomeni, da pokrivanje ni zapovedano do smrti.

»Seveda se bom tudi jaz nehala pokrivati, ampak ne zaradi tega, ker bi se asimilirala z Zahodno kulturo, ampak zaradi starosti. Namreč ženska se lahko preneha pokrivati, ko stopi v obdobje 'menopavze', takrat ni več poželenje moških, saj iz nje vse začne viseti (smeh).« (Bahira, 31 let)

Odnos moški vs. ženska

Kljub temu, da ženske zatrjujejo, da niso podrejene moškim, sem tekom pogovorov zaznala izrazit patriarhalen odnos.

»Pri nas je ženska smatrana kot diamant. Ni kot avto, ki ga lahko vsakdo uporablja kadarkoli želi in ga menjava.« (Alaa, 45 let)

Na podlagi pridobljenih odgovorov lahko trdim, da ima pri vseh respondentkah mož 'glavno' besedo. Že njihove kretnje in geste so nakazale na to, same izjave pa so to še dodatno potrdile.

»Ne pijem piva, ne poslušam glasbe, ne kadim, ne jem svinjine in ne govorim z drugimi moškimi odkrita. Na dan imamo petkrat molitev in se klanjamo Alahu. Prej si umijemo trikrat usta, nos, cel obraz, ušesa in potem se oblečemo in klanjamo. Mož je pri molitvi vedno spredaj in družina mu sledi. V Džamiji smo pri molitvi moški in ženske ločeni. Tako pač mora biti. Tudi na pogrebih moramo ženske stati zadaj.« (Bahira, 31 let)

»Starejša hči ni prišla v Evropo z nami, ker je zavezana možu v Iraku, saj veste, ko daš besedo, se je moraš potem držati.« (Alaa, 45 let)

Muslimanski moški ima lahko katerokoli dekle, tudi katoličanko, medtem ko je ženskam dovoljeno imeti samo tistega moža, ki je musliman. Prav tako se moški lahko pogovarja z vsemi ženskami, ženske pa se morajo izogibati vsakršnemu pogledu tujega moškega. Možje pričakujejo od svojih žena, da bodo skrbele za varstvo otrok in gospodinjile. Samoumevno se jim zdi, da oni poiščejo zaposlitev, ženske pa ostanejo doma dokler otroci ne zrastejo.

»Ko pride k meni na obisk prijateljica z možem, smo ženske v eni sobi, možje pa v drugi in me kuhamo ter pošiljamo hrano v drugo sobo prek otrok.« (Bahira, 31 let)

Ker sem z nekaterimi respondentkami stopila v stik tudi preko družbenih omrežij, sem opazila, da ženske ne smejo javno objavljati svojih fotografij, moškim pa je to dovoljeno. Seveda vse skupaj izpostavljam na podlagi lastnih opažanj, intervjuvanke se namreč ne počutijo podrejene ali diskriminirane in zatrjujejo, da imajo v zakonu enake pravice kot mož.

»Tudi moški imajo omejitve. Ne smejo nas varati. Če bi me mož prevaral, bi se mu to pisalo kot greh. Mi imamo angele, ki pišejo naše napake, in ko umreš, ti je potem sojeno na podlagi tega.« (Bahira, 31 let)

Kar se tiče pokrivanja pa pripovedujejo, da jih mož ni nikakor silil v to, se pravi, da je bila odločitev zakrivanja zgolj njihova.

»Mojemu možu je vseeno kaj bom oblekla, sama odgovarjam za svoja dejanja, če se bom odkrila, bom ob smrti šla v pekel.« (Hadžera, 38 let)

Respondentke, svojega življenja nikakor ne bi menjale z odkritimi Evropejkami, še več, trdijo, da so le-te bolj podrejene in diskriminirane kot one, samo, da se tega še ne zavedajo. Pojasnijo tudi, da morajo za njihovo ugodje poskrbeti moški in to izpostavljajo kot pomembno dejstvo, ki naj bi dokazovalo njihovo pomembno vlogo v zakonski zvezi.

»Svojega položaja ne bi zamenjala z odkrito Evropejko, saj je bila zakritost moja lastna odločitev, sicer pa moj vsak dan ni dosti različen od Evropejkinega, saj hodim v službo, čistim pisarne, možu sem enakovredna, morda je razlika le v tem, da večkrat prosti čas namenim molitvi in ne nakupovanju tako kot to počno »moderne Evropejke«, prav tako ne popivam in ne obiskujem diskotek. Z možem se odlično razumeva in sva si enakovredna.« (Alma, 39 let)

»Pri večini primerov iraških družin fant in dekle ne hodita, ampak morata takoj stopiti v zakonski stan. Tako moški ženski zapriseže večno zvestobo in mora poskrbeti zanjo. Še prej pa ji mora kupiti pohišstvo v vrednosti 20.000 evrov in ji pokloniti zlato. Če se ločita pa mora moški poskrbeti za preživetje bivše žene, torej ji mora dati denar za normalno življenje. Vidite, ženska ni podrejena, ampak je veliko bolj cenjena kot pri 'vas'...« (Rasha, 23 let)

»Vsi govorijo, da smo podrejene moškemu. Zakaj?! To me tako jezi. Pri nas v Iraku smo ženske prav tako zdravnice, odvetnice, vozimo avte, zakaj bi ena ruta predstavljala ekvivalent podrejenosti. S tem se nikakor ne strinjam.« (Marwa, 20 let)

Dotaknile smo se tudi vprašanja poligamije. Muslimani imajo namreč lahko največ štiri žena, a za te morajo dobro poskrbeti, pojasnjujejo intervjuvanke. Hkrati pa poudarjajo, da je to zelo redko in da ima večina muslimanov samo eno žensko.

»Res je, da ima lahko moški več žena, in sicer štiri, ampak to ne pomeni, da je kakšna izmed teh štirih žena večvredna. Koran uči, da mora ta moški potem za vse štiri skrbeti enako in jim nuditi enako premoženje, ljubezen. V ponedeljek na primer spi z eno, v torek z drugo, sredo

tretjo in četrtek četrto in potem spet od začetka. Samo za to se redko kdo odloči. Težko je srce razdeliti na štiri enake dele.» (Alaa, 45 let)

Primeri kulturnih trkov, neorasizem, islamofobija

Vse intervjuvanke menijo, da je Slovenija zelo prijetna država z zelo prijaznim prebivalstvom.

»Z večino nimamo težav, s sosedi smo v zelo dobrih odnosih, si izmenjujemo pecivo, se obiskujemo.« (Alaa, 45 let)

»Slovenija je še najbolj prijazna za nas, prosilce za azil. Imam prijateljico, ki živi na Češkem in pripoveduje mi strašne zgodbe. Tam naj bi bili ljudje zelo nestrpni do muslimanov.« (Bahira, 31 let)

Ženske pripovedujejo, da povečini s tukajšnjimi ljudmi nimajo težav, seveda pa so bile že deležne neprijetnih situacij z grdimi opazkami, žaljivkami in celo psihičnim nasiljem.

»Pravijo mi nindža, čarovnica ... Težko je, jaz pa se samo nasmejem, (kaj čem). Eden gospod mi je enkrat rekel: 'Kaj delaš tuki, to svojo vero boš prnesla sem in nas zbombandirala.' Doživela sem tudi to, da mi je nekdo pokazal sredinca. Drugače pa obstajajo primeri, ko mečejo muslimane pod vlak, ker se jih Evropejci bojijo. To na televiziji žal ni prikazano.« (Bahira, 31 let)

»Žal mi je, da ena ruta naredi tak razcep med različnimi kulturami. To je problem, resen problem. Menim, da bi se bilo nam begunkam lažje emancipirati v okolje, če bi odvrogle hidžab. Najhuje je, ko te otroci v trgovini gledajo, kot da si padel z Marsa, mama pa jim ne pojasni, kdo sem, da z menoj ni nič narobe, ampak ga samo vleče stran« (Hadžera, 38 let)

»Najhuje je, ko pridem na avtobus in se vsi umaknejo, kot da imam bombo. Veste obstajajo prav posnetki, kako ljudje eksperimentirajo in preizkušajo kolikšen strah je prisoten zoper muslimane, me prav zmrazi, kako lahko ljudje gledajo tako enoznačno in očitajoče.« (Zumra, 63 let)

Kot največjo težavo izpostavijo zaposlitev. Menijo, da je naglavna ruta velika ovira na poti do zaposlitve. Respondentke menijo, da je za kulturne trke in sovraštvo v veliki meri kriva politika, del krivde pa pripisujejo tudi medijem.

»Če delam vse prav in jaz spoštujem druge, potem naj bo to obojestransko. Če jaz spoštujem Zahodno kulturo, pričakujem, da bodo oni spoštovali mene in zraven sodi tudi hidžab in res ga ne mislim sneti samo za to, da bi dobila službo, ker to ni 'fer' do mene.« (Hadžera, 38 let)

»V vrtcu sem opravljala prakso samo en dan, ker se je potem pritožil eden očka, češ da ne bo njegovega otroka pazila oseba z ruto na glavi. Prav tako imam slabo izkušnjo z Mercatorjem, kjer so rekli, da mi bodo odgovorili na prošnjo, ki sem jo oddala in mi niso.« (Safa, 20 let)

»Pripravljena sem biti karkoli, saj potrebujemo denar. Ena plača ni dovolj, ampak veliko težavo predstavlja naglavna ruta. Še za čistilko me ne želijo vzeti, ker bi morala biti odkrita in nositi njihovo uniformo, tega pa seveda ne želim, ker bi tako izdala svoja načela.« (Bahira, 31 let)

Odzivi na aktualno dogajanje - »begunska kriza« in teroristični napadi

Ko naš pogovor nanese do točke prespraševanja o trenutnih terorističnih napadih, aktualni begunski krizi in povezovanjem le-tega s porastom sovraštva zoper islam, sem zaznala globoko žalost v očeh respondentk. Žalosti jih predvsem to, da se jih povezuje s temi grozodejstvi. Pripovedujejo, da jih Koran uči drugače, in sicer ljubezni, prijateljstva, konsenza, miru in nikakor pobijanja ljudi.

»Najbolj pa me boli to, da se Islamsko državo povezuje z vsemi muslimani, lepo vas prosim, Koran nas ne uči nasilja in umora, temveč pomoči sočloveku. Ti ljudje, ki počnejo te grozote nimajo ničesar z nami.« (Rasha, 23 let)

»Koran nas uči strpnosti, ljubezni. Pogledajte skozi okno, ali vidite to drevo, no, Koran nas uči, da četudi pride do vojne ali spopada, ga ne smeš izruvat in ga odnesti s seboj, saj bi mu na ta način vzel življenje.« (Marwa, 20 let)

Kar se tiče prihoda beguncev na evropsko ozemlje, pripomnijo, da je le-ta pomemben dejavnik pri porastu sovraštva do muslimanov, hkrati pa poudarjajo, da je zaradi terorističnih napadov beguncem še toliko težje, saj se jih povezuje s terorističnimi napadi, s čimer pa se same ne strinjajo.

»Sovraštvo do beguncev ima veliko za opraviti s politiko. Kar ljudje poslušajo, vidijo je stvar politike. A morali bi se zavedati, da lahko vsakdo pride v situacijo, ko bo moral tvegati svoje življenje in se podati na pot preživetja, saj ne bo imel druge izbire. Predstavljajte si, da bi bili v njihovi koži, bi si želeli, da bi vas okolje sprejelo ali pričakalo z očitki? Ti ljudje bežijo pred vojno in se borijo za življenje.« (Alma, 39 let)

»Mislite, da bi si ljudje, ki so tvegali svoje življenje in prepotovali na stotine kilometrov, mazali roke z orožjem in terorizmom? Da bi bili tako neumni in bi se podali skozi tak pekel, vložili toliko denarja, da bi lahko rešili družino, samo za to, da bi bili na koncu ubiti. Lepo vas prosim.« (Alaa, 45 let)

Intervjuvanke izpostavijo terorizem kot veliko težavo. Ena respondentka pripoveduje, da je bila tudi sama žrtev teroristične ideologije.

»Mi smo zaradi terorizma tukaj. Pobegnili smo iz Kazahstana in zaprosili za azil, ker so mojega moža obtožili, da je terorist, ker jim je bilo čudno, da smo naenkrat postali tako dogmatski muslimani. Mene pa so želeli zapreti na psihiatrijo. Bog ve, kaj bi bilo z najinimi otroki« (Bahira, 31 let)

Respondentke menijo, da ima pri terorizmu veliko za opraviti ZDA in še nekaj »stričkov iz ozadja«, a da se te informacije v medijih prikrivajo, ljudje pa žal čredno sledijo večinskemu mnenju.

»Zdaj pa mi povejte, kako lahko nekdo, ki je obkolil Irak v enem dnevu pa veste, da ima trideset milijonov prebivalcev, reče, da ne more uničiti območja, kjer je samo dvajset tisoč ljudi. Če bi Amerika želela, bi v enem dnevu naredila konec tem grozotam, ki jih počne Isis, no pa saj ni samo Isis kriv za vse, v ozadju so še strički iz Amerike, Rusije in še jih je nekaj, ki so tem ljudem oprali možgane z denarjem in drogami pa hodijo po svetu v uniformah in se nosijo kot junaki, v resnici pa so kruti morilci.« (Alaa, 45 let)

»Mediji vse skupaj prikazujejo preveč enoznačno, samo to kako teroristi ubijajo Evropejce in njihove otroke, nihče pa ne pokaže tega kako Američani spuščajo bombe na stanovanjske bloke v Siriji. Tam živijo tudi nedolžni ljudje, ženske, otroci. Enostavno je tem ljudem potem vseeno, ker so izgubili družino in se grejo maščevati v Evropo.« (Bahira, 31 let)

4.3 Diskusija

Tako kot navaja literatura, sem tudi sama prišla do ugotovitve, da sodobno pokrivanje muslimank temelji na precej širšem verskem znanju kot pa je veljalo za pretekla obdobja, kar pomeni, da je bolj premišljeno, racionalizirano in reflektirano. Večinsko se pripadnice islamske religije pokrivajo zaradi verskih razlogov, torej naj bi delovale po pričanju Korana, ki v 31. ajetu pravi, da morajo biti ženske popolnoma pokrite z izjemo obraza, dlani in stopal.

Tej obliki pokritosti najbolj ustreza hidžab, ki ga nosijo tudi vse intervjuvanke. Pokrivajo se prostovoljno, kar pomeni, da so se za ta korak odločile same brez pritiskov moža ali družine, prav tako pa zagotavljajo, da k praksi pokrivanja ne silijo, niti ne mislijo siliti svojih hčera, saj zagovarjajo dejstvo, da mora biti odločitev individualna in introvertna. Vendarle pa moram izpostaviti dejstvo, da ne smemo zanemariti primerov, kjer pa ženske dejansko so diskriminirane, podrejene, neslišane in prisiljene k temu, da se pokrivajo, celo bolj strogo kot zapoveduje sam islam. To velja predvsem za območja, kjer vlada konservativen politični režim, ki prisega na radikalno tradicijo pokrivanja. Država, ki je bila tekom moje raziskave večkrat izpostavljena kot izredno neprijazna za ženske, je Savdska Arabija. Tam morajo ženske povečini nositi burke, nikabe in slediti vladajočemu režimu, če ne, jim pretijo grozne sankcije in izločenost s strani družbe, saj družina prejme etiketo 'omadeževanosti'. Kot vidimo nosilke naglavne rute ne moremo izvzeti iz kulturnega, družbenega okolja, zato je prav, da analiziramo muslimanke tudi iz te perspektive.

Tekom raziskovanja me je zanimal predvsem odnos Zahoda do pripadnic islamske vere, ki stopajo oziroma so že stopile na evropska tla. Ugotavljam izjemen porast islamofobije znotraj evropske kulture. Muslimanke, kot nosilke naglavnih pokrival so pri tem toliko bolj na 'udaru', saj s svojim oblačilnim kodom manifestno izražajo svojo versko pripadnost, ki pa je v Evropi žal iz dneva v dan vse bolj osovražena, k čemur pa seveda še dodatno 'pripomorejo' aktualni teroristični napadi. Čeprav naj bi bila današnja družba bolj odprta, demokratična, pravična, strpna, lahko vidimo, da to ni povsem tako. Respondentke so izpostavile številne situacije, ki bi morale pritegniti pozornost vladnih institucij kot tudi javnosti in biti deležne resnejše obravnave. Na podlagi izvedenih intervjujev sem zaznala problematiko zaposlovanja muslimank. Delodajalci kot ključno težavo izpostavljajo hidžab, saj naj bi povzročal neprijetnosti znotraj hegemonске zahodnjaške kulture. Pri tem pa se mi poraja vprašanje, kako naj se emancipirajo, če sploh ne morejo dobiti zaposlitve zaradi naglavne rute? Postavi se vprašanje, kaj je sploh pri nas pravilo emancipacije? Bi se morale muslimanske ženske popolnoma asimilirati z zahodno kulturo in odvreči ruto? Kje so potem temeljne človekove pravice? Kot vidimo so pripadnice islamske religije na Zahodnem ozemlju deležne diskriminacije in žalitev že samo zaradi njihovih oblačilnih praks.

V tako 'popolni uniji Evropejcev' smo tako priča vse močnejšemu razkolu med Zahodom in Vzhodom, vzponu desničarskih strank, nacionalistov, etnopluralistov, ksenorasistov, ki manifestno želijo monolitne nacionalne kulture in tako še dodatno širijo idejo neorasizma v evropski kulturni prostor, ki postaja vse bolj razburkan in negativno nastrojen do drugačnih

kultur. Na tej točki je potrebno še enkrat poudariti ključnost koncepta rasizma. *Rasizem je oblika diskriminacije, ki jo pogosto konceptualizirana kot skrajni vidik negativnega nacionalizma. Zaznamuje ekonomske, politične ter kulturne odnose in temelji na ključni hierarhiji 'mi-oni', kar lahko enačimo s procesi izključevanja* (Pajnik 2015). Torej to pomeni, da je osnovan na predsodkih o razlikah med ljudmi, izraža pa se v diskriminatornih dejanjih. Točno ti procesi se trenutno intenzivno dogajajo na evropskih tleh. Izključuje in diskriminira se pripadnike islamske religije. Če smo se zgodovini želeli ogniti in se predstavljati za boljšo, strpnejšo in pravičnejšo družbo, nas moram žal opomniti, da se zgodovina ponavlja; -le s to razliko, da je mesto temnopoltih in židov prevzelo muslimansko prebivalstvo, koncept rase pa je torej zamenjal koncept kulture.

Empirični podatki prikazujejo, da v Evropi vlada precejšnja stopnja socialne distance do pripadnikov islamske veroizpovedi, ker naj bi Evropejci delovali preko kulturne oblasti znotraj katere bivajo, in ta naj bi na Zahodu narekovala svobodo žensk, enakopravnost, demokracijo, strpnost (WVS 2016). Ko pride do stika z muslimanskim prebivalstvom sledi »kulturni šok«, saj imajo pripadniki islamski religiji drugačne tradicije, navade, dogme, bistveno pa je to, da vsakdo deluje pod nevidnim nadzorom svoje kulturne oblasti, kar pa vodi v avtomatski latentno povzročeni konflikt. Na tej točki se mi začne porajati vprašanje, *zakaj* tolikšna socialna distanca do pripadnikov muslimanske veroizpovedi, če je večina Evropejcev kristjanov in če Rimokatoliška cerkev zagovarja ljubezen do bližnjega, dostojanstvo do sleherne človeške osebe in vlogo cerkve kot varuhinjo solidarnosti, humanosti in ljubezni do drugih? Verska ideologija, ki ji sledi Zahodna kultura, se potemtakem v praksi izkaže kot neučinkovita, kar pomeni, da ne opravlja svoje funkcije tam, kjer bi bilo to najbolj potrebno.

Kot že večkrat omenjeno, se vidno izraženo sovraštvo do islama in do vseh muslimanov 'upravičuje' kot posledico aktualnih dogodkov, torej terorističnih napadov islamskih fundamentalistov. Intervjuvanke opozorijo, da pa se nihče ne vpraša, zakaj le-ti sploh počnejo grozote in ali jih je možno ustaviti ter ali se to možnost raje ignorira zaradi drugih 'višjih' interesov. Zavedati se moramo, da akcija vedno vzpodbudi reakcijo in zagotovo je morala biti nekakšna akcija, da je vzpodbudila reakcijo islamskih skrajnežev (Šterbenc 2011). Nedvomno velik del krivde pri vsem skupaj nosi tudi Zahod, saj se pojavlja v vlogi »provokatorja«. Vse te reakcije islama lahko pojasnimo kot kulturno obrambo, odziv na modernizacijo, odpor proti perceptorani zahodni grožnji. Lahko rečemo, da je islam dobil vlogo vratarja, ki naj bi muslimanski svet branil pred pritiski, vdori, poniževanji, ki jih izvaja Zahod, in zato posega

po fundamentalizmu, hkrati pa v ozadju pomembno vlogo odigra tudi denar in skrivni interesi nekaterih voditeljev mogočnih dežel.

Za konec pa si drznem trditi, da tudi mediji in novinarji velikokrat svoje raziskave ne opravijo korektno, objektivno. Medijski diskurz lahko namreč nenačrtno, zaradi populistične bitke ustvari mit o škodljivih in nevarnih religijah in s tem jača sovraštvo med Zahodom in islamom, na kar so opozorile tudi intervjuvanke (Beckford 1994, 23; Dragoš 2003, 34).

5 Zaključek

Ruta na muslimankini glavi ni običajen kos oblačila, ki služi kot modni dodatek ali sredstvo proti mrazu. Je simbol, označevalec religije, okoli katere se pojavljajo številne polemike in spori z Zahodom. Ruta na muslimankini glavi ni običajna ruta, je predmet diskriminacij in »grožnje Zahodu«. Ima posebno moč, ki jo je potrebno izpostaviti. Je predmet, ki deli svet na Zahod in Vzhod, ki deli svet na 'mi' in 'oni'. Naglavna pokrivala muslimank ne nosijo samo religijska sporočila, temveč se v ozadju skrivajo še močnejši, večji družbeni, politični in kulturni problemi, ki pa so velikokrat prikriti in neopazni. S svojo raziskavo ugotavljam, da je muslimankina ruta močan vir manifestnih kulturnih trkov in latentnih političnih spletk, kar pa je še bolj pomembno izpostaviti je to, da je vir institucionalnega rasizma, saj so pripadnice islamske vere, zaradi pokrivanja izključene iz sfere dela, kar pa vodi v še številne druge izključevalne prakse. Izpostavljam ugotovitev, da ruta predstavlja grožnjo z dveh gledišč, in sicer na eni strani Zahodni kulturi, ker predstavlja drugačen oblačilni kod kot pa je značilen za evropski kulturni prostor: *»Pravijo mi nindža, čarovnica ... težko je, jaz pa se samo nasmejem, kaj čem.«*, hkrati pa je pokrivalo grožnja za samo muslimanko, saj jo potiska v sfero brezposelnosti in je zaradi nje deležna diskriminacije: *»Veliko težavo predstavlja naglavna ruta. »Še za čistilko me ne želijo vzeti, ker bi morala biti odkrita in nositi njihovo uniformo, tega pa seveda ne želim, ker bi tako izdala svoja načela.«*

Običajno se Evropejcu ob besedici hidžab porodijo negativne asociacije, kot so strah, terorizem, podrejenost, drugačnost. Za to seveda obstajajo globlji družbeni vzroki. Garfinkel bi situacijo pojasnil s svojimi kriznimi eksperimenti. Meni, da je večina družbenih delovanj rutiniziranih, avtomatiziranih vse dokler neka 'tuja' stvar tega ne prekine. Ko z avtomatizmom ne moremo rešiti problema, takrat šele vklopimo razum in preiskujemo ravnanje (Garfinkel 1987). Torej lahko v našem konkretnem primeru najdemo vzporednice z

njegovo teorijo, in sicer na ta način, da je vstop islama na polje Zahoda nekakšen krizni trenutek zanj in za njegovo kulturo in se zato tamkajšnje prebivalstvo konfliktno odzove, ker muslimanski način življenja ni njihov naravni svet. Zahod deluje pod svojo kulturno oblastjo in nadzorom le-te in tako še bolj ojača svojo identiteto in povezanost. Pri vsem skupaj pa zagotovo ni mogoče izključiti predsodkov, ki jih poleg omenjenega še dodatno podžiga aktualna politika in dogodki. Skratka, kljub temu da obstajajo pojasnitve za sovražen odnos Zahoda, pa to še ne pomeni, da je le-ta upravičen. Pravzaprav moramo v ospredje postaviti paradoks. Po eni strani se Zahod bori za dostojanstvo, enakopravnost, strpnost in pravice teh žensk, po drugi pa jim očita vlivanje strahu in jih na ta način diskriminira in jim krati pravice, kar kaže na eni strani na shizofreno in na drugi na paranoično situacijo, kar je kontradiktorno, nesmiselno in predvsem nepravilno do muslimank.

Zaključila bi z mislijo, da spor med Zahodom in islamom resda sega že v preteklost in da 's pomočjo' aktualnih dogodkov postaja vse hujši, k čemur še dodatno pripomorejo mediji, družbena omrežja, politične stranke, državna politika, nacionalisti, evropocentristi, vsemu pa botruje skupni imenovalec »strah pred 'drugim'«, a zavedati se moramo, da **lahko to spremenimo**, če se znebimo očitkov in predsodkov do nič krivih ljudi, ki so se ob nepravem času znašli na 'ranjenem' območju v vlogi žrtve, ki se nemočno bori proti hegemonski družbi ogroženih branilcev teritorija in lastne kulture. Želela bi opozoriti na to, da se zgodovina, ki smo se ji tako želeli izogniti, ponavlja. Mesto 'linčanja' so prevzeli muslimani in na območju Evrope je zavladal anti-islamizem, ki ga žene votel strah Zahodnjakov. Na tej točki pa si hkrati drznim trditi, da nas v bližnjem čakajo še bolj radikalne družbene, politične in kulturne spremembe.

6 Literatura

- Barnard, M. 2002. *Fashion as communication*. London in New York: Routledge.
- Beckford, James. 1999. The Mass Media and NRM. V *New Religious Movements: Challenge and Response*, ur. Bryan Wilson and Jamie Cresswell, 19–103. New York: Routledge.
- Borell, Klas. 2015. When Is the Time to Hate? A Research Review on the Impact of Dramatic Events on Islamophobia and Islamophobic Hate Crimes in Europe. *Islam and Christian–Muslim Relations* 26 (4): 409–421.
- Brown, Malcolm D. 2001. Multiple meanings of the hijab in contemporary France. V *Dress to Impress: Looking the part*, ur. William J. F. Keenan, 21–105. New York: Oxford.
- Bryman, Alan. 2008. *Social research strategies*. New York: Oxford University Press.
- Cardini, Franco. 2003. *Evropa in islam*. Ljubljana: založba / *cf.
- Conev, Blagoj in Jana Ilieva. 2016. Globalization, women and the muslim world. *Macedonian Political Science Journal* (6): 84–93.
- Conway, Gordon. 1997. *Islamophobia a challenge for us all*. London: Runnymede trust.
- Cox, Harvey. 2009. *The future of faith*. New York: HarperOne.
- Dragoš, Srečo. 2003. Islam in suicidalno podalpsko pleme. V *Poročilo za spremljanje nestrpnosti* (02): 34–52. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Foucault, Michel. 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- 2008. *Vednost - oblast – subjekt*. Ljubljana: Krtina.
- Frank, Ana. 2014. *Feminizem in islam: Turške ženske med Orientom in Zahodom*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Gagne, Patricia in Deanna McGaughey. 2002. Designing women: Cultural Hegemony and the Exercise of Power among Women Who Have Undergone Elective Mammoplasty. V *Gender & society* 16 (6): 814–838. Louisville: University of Louisville.
- Garfinkel, Harold. 1987. *Studies in ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

- GMA news online. 2012. Dostopno prek:
<http://www.gmanetwork.com/news/story/257834/news/nation/inquirer-apologizes-for-labeling-muslim-woman-security-risk> (21. julij 2016).
- Granovetter, Mark. 1985. *Economic action and social structure: The problem of embeddedness*. Dostopno prek:
https://www2.bc.edu/~jonescq/mb851/Feb26/Granovetter_AJS_1985.pdf (20. julij 2016).
- Hall, Stuart. 1997. *Representation: cultural representations and signifying practice*. London: Sage publication.
- Harcet, Marjana. 2007. *Alahove neveste: med podrejenostjo in avtonomijo*. Ljubljana: Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Islam. 2014. Dostopno prek: <https://islam.si/cas-je-da-vam-mi-povemo/> (21. julij 2016).
- Kalčič, Špela. 2007. *Nisem jaz barbika. Oblačilne prakse, islam in identitetni procesi med Bošnjaki v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Lemu, B. Aisha in Fatima Heeren. 2003. *Woman in Islam*. Markfield: The Islamic Foundation.
- Madigan, Patricia. 2011. *Women and Fundamentalism in Islam and Catholicism: Negotiating Modernity in a Globalized World*. Oxford: Peter Lang AG.
- Mastnak, Tomaž. 1998. *Evropa: med evolucijo in evtanazijo*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- Pajnik, Mojca. 2015. V imenu ljudstva: sodobni procesi rasizacije. *ČKZ Rasizem: razrezani svet* 260: 7–15.
- Putnam, Robert. 2007. E Pluribus Unum: Diversity and community in the 21.st century. *Scandinavian Political Studies* 30 (2): 137–174.
- Ragin, Charles. 2007. *Družboslovno raziskovanje: enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ramberg, Ingrid. 2004. *Islamophobia and its consequences on Young People*. Budapest: Council of Europe.
- Roald, Anne S. 2002. *Women in Islam: The Western experience*. London & New York: Routledge.

Schimmel, Annemarie. 2003. *My soul is a woman: The feminine in Islam*. New York; London: Continuum.

Simmel, Georg. 1908. *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig: Duncker & Humblot.

Smrke, Marjan in Mitja Hafner-Fink. 2008. (Ne)religioznost in socialna distanco do izbranih družbenih manjšin v postsocialistični Evropi. *Teorija in praksa* 45 (3–4): 285–299.

Šterbenc, Primož. 2011. *Zahod in muslimanski svet: Akcije in reakcije*. Ljubljana: Založba FDV.

World Values survey. Dostopno prek: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp> (18. avgust 2016).

PRILOGA A:

OKVIRNA VPRAŠANJA ZA KVALITATIVEN INTERVJU Z MUSLIMANKAMI

Spol: Ž

Starost:

Poklic:

Kraj rojstva:

Ste pripadnica islamske vere, ali ste zakriti zaradi tega, ker vam tako veleva vaša vera, ali so v ozadju prisotni kakšni drugi razlogi?

Kot vidim, v javnosti vedno nosite hidžab, kaj vam to pomeni? Kako to, da ste se odločili ravno za to obliko pokritosti?

Kdaj ste se začeli zakrivati? Zanima me, ali to počnete prostovoljno? Če bi imela izbiro »biti odkrita Evropejka« ali bi izbrala to možnost? Kaj pa če bi vas v to prisilil zakon?

Ali je vsem muslimankam dana ta možnost izbire, ali menite, da so nekatere v to prisiljene?

Kako boste pristopali, kar se tiče pokrivanja, pri vaših hčerkah?

Mi lahko razkrijete, kakšen je običajno pomen prakse zakrivanja (kulturni-verski, politični, družbeni)? V ozadju velikokrat ni samo vera, je tako?

Kako dojema vašo zakritost okolje v katerem ni večinsko prisoten islam?

Kaj porečete na očitke, da je muslimanska ženska zatirana zaradi načina oblačenja? Kako bi to argumentirali?

V Zahodnih očeh je po večini zakritost reprezentator drugačnosti in zaradi tega posledično tudi objekt diskriminacij, grožnje in neorasizma, torej prehajava na točko, ko zaradi zakrivanja prihaja do kulturnih trkov med Zahodom in Vzhodom. Kakšno vlogo menite, da ima način oblačenja muslimank pri napetem ozračju med Zahodom in Vzhodom? Se vi v tem okolju počutite sprejeto?

Kako pa zakrivanje vpliva na sprejem beguncev v evropski prostor? Mislite, da ima naglavna ruta begunckaj vpliva na to, da so Evropejci skeptični in negativno nastrojeni do sirskih migrantov?

Kako se počutite, ko prihajate na območje, ko večina žensk ni zakritih? Kaj menite o tem?

Ali menite, da ruta vpliva na dihotomijo 'mi' in 'drugi' in na samo integracijo muslimank v evropski prostor, ali je v ozadju kaj več? Mislite, da če ženske ne bi bile zakrite in bi drugače delovale po načelih, ki jih veleva Koran, da bi bile bolj sprejete? Kaj je danes pravo merilo emancipacije?

Boste svojo tradicijo zakrivanja nadaljevali na Zahodu? Ali boste ohranili svoje prakse oblačenja?

RAZLIČICA VPRAŠANJ V ANGLEŠKEM JEZIKU:

Sex:

Age:

Place of birth:

Profession:

1. You are a member of the Islamic faith, right? Do you wear a headscarf because you obey your religion or are there any other reasons (for example political, fashionable)?
2. When did you first time put on your head hijab? How old were you then?
3. What does hijab represents to you? Would you prefer to live without it? Was wearing hijab your free decision or were you in one way forced by someone?
4. What do you think that people who do not belong to islam church think about your dressing code?
5. How do you feel wearing hijab in the West world of different religions, do you feel that you are being judged for having your head covered with hijab and in the same time are you bothered by western women not being covered?
6. Will you continue wearing hijab here in European countries? And your children?
7. What do you think, which role has muslim dressing code for relationship between East and West?
8. Do you think that your journey to Europe would be easier, if you weren't wearing headscarf?
9. Do you think that hijab is crucial for the cultural conflict between the majority Catholic West and the Muslim East? What do you think, what is the main reason for negative energy between West and East?